

Muzicieni români în texte și documente (XXIII) Fondul Aurelia Cionca

Viorel Cosma

Prefață

Timp de o jumătate de veac, legăturile muzicienilor noștri cu dinastia regală din România (1881-1947) au fost sistematic ocolite, rezervate, interzise, de regimul totalitar, comunist, în ciuda faptului că atât Societatea Compozitorilor Români (1920-1948), cât și o serie de mari personalități artistice – în frunte cu George Enescu – s-au aflat în relații profesionale de interes major pentru promovarea culturii naționale. O serie de lucrări memorialiste rămase în manuscris, un fond de scrisori inedite, păstrate fie

Aurelia Cionca.

*în bibliotecile naționale (Academia Română, Biblioteca Națională din București), fie în colecțiile particulare, dețin prețioase însemnări, adesea relevante la istoria muzicii românești, care merită a fi publicate. Un document de real interes în privința rolului Casei Regale din vremea regilor Carol I, Ferdinand I și Carol al II-lea este volumul de **Amintiri** al pianistei și profesoarei Aurelia Cionca (1888-1962).*

Început în 1929, caietul de „**Amintiri**” al mătușii a fost amănunțit cercetat și exploatat de nepoata Nina Cionca în excelenta monografie **Aurelia Cionca**, publicată la Editura Muzicală în 1986. Din păcate, toate pasajele referitoare la „copilul-minune” (născut în anul inaugurării Palatului Ateneul Român!) crescut în mediul regal de la Castelul Peleş din Sinaia și educat în mediul regal al „**reginei-mamă**” (Carmen Sylva), recitalurile și concertele la Palatele din Sinaia, București și Cotroceni, seratele muzicale din țară și de peste hotare în cercurile regale și aristocratice europene, întâlnirile pianistei și profesoarei Aurelia Cionca cu reginele Greciei și Iugoslaviei, cu membrii familiei Wied din Germania etc., au fost să fie excluse complet de Editură, fie „cosmetizate” spre a trece de cenzura comunistă. Evenimentele mondene la curtea regală, la care a participat și marea pianistă bucureșteană, prietenia sa cu reginele Maria și Sofia, numeroasele prezențe ale familiilor regale ale României la recitalurile și primele audiții ale profesoarei și elevilor săi – momente inedite din palmaresul social al maestrei – abundă în „**Amintirile**” păstrate în colecția familiei Cionca.

Un capital extrem de important al însemnărilor autobiografice, îl constituie amănunțele privitoare la primele audiții absolute ale **Rapsodiei Române** de Franz Liszt (1932) și **Concertului pentru pian și orchestră** de Sabin Drăgoi (1943), consemnate în partea a doua a manuscrisului.

În rândurile de față, documentul relevă momentul singular al adoptării copilului-minune „Relica” de către regina Carmen Sylva, într-un climat de durere al pierderii unicului moștenitor al familiei domnitoare a României la sfârșitul secolului al XIX-lea, eveniment ce precede întâlnirea cu George Enescu de la lansarea **Poemei Române** la Ateneu (1898).

Însemnările memorialiste ale Aureliei Cionca prezintă un interes deosebit pentru viața muzicală românească de al începutul veacului trecut, fiindcă autoarea a desfășurat un program artistic atât în capitală, cât și în provinciile românești de peste Carpați (Banat, Transilvania) din imperiul austro-ungar. Totodată, ocupând încă din tinerețe catedra de pian de la Conservatorul bucureștean, autoarea ne oferă prețioase amintiri despre colegii de breaslă (Florica Musicescu, Cella Delavrancea) și discipolii săi. Talentul literar înnăscut al Aureliei Cionca conferă paginilor autobiografice un farmec atrăgător al lecturii documentului de intimitate, transformat peste timp în operă de artă.

Amintiri (I)

de Aurelia Cionca

15 Iulie 1929.
 cu cel din tinerii glăstari
 Sunt născută în București. Tata (nume
 Andreian de origine ^{cașă} țărănească) și se stabilește
 în țară de mai mulți ani, iar mama țărăni
 se căsătorește cu mama ~~și~~ și dăruie tot o
 fire a tătălăului ~~afind~~. De când e în
 aceeași acțiune, avem o neînțeleasă atitudine
 spre muzică, mai ales e în "plăcuț" gâștar
 și în așez în fața pianului și în cânt
 armonii "oldeferte", pe care le elucidează în
 acorduri pe cât e mi permitteau mână
 mele sărăci a le câmpine. Tata, ca
 om practic, care stă în împrejurime tot d'acum
 lucrurile practice) cu cele ideale, ^{în} dăruie
 mamei, imediat după nunta, un
 pian și o carte de bucată, și în ca
 și în grădina ghini, ca în voința ^{de} aceea
 căreia primul cadou și e fi și copil
 principal și important al victoriei, pe
 când al "doilea", cu dragă înclin
 l'am abandonat muzică veche.

"Amintiri" de Aurelia Cionca
 (p. 2 mss. autograf)

Sunt născută în București, 16 mai 1888, ca cel dintâi vâstar al tatălui meu ardelean de origine, care era profesor și se stabilise în țară de mai multă vreme, iar mai tarziu se căsătorise cu mama și dânsa tot o fiică a Ardealului fiind. De când îmi aduc aminte, aveam o neobișnuită atragere spre muzică, mai ales îmi plăcea grozav să m-așez în fața pianului și să cânt armonii diferite, pe care le alcătuiam în acorduri pe cât îmi permiteau mâinile mele mici a le cuprinde. Tata, ca om practic, care știa să împreune întotdeauna lucrurile practice cu cele ideale, dăruise mamei, imediat după cununie, un pian și o carte de bucate, fără ca să poată ghici că eu voi fi aceea căreia pianul cadou, să-i fie scopul principal și important al vieții, pe când al doilea, cu dragă inimă l-am abandonat mamei mele.

Cu toate acestea, amândoi părinții mei erau mari iubitori de muzică, amândoi cântau, tata din vioară, iar mama pianul. Desigur însă cu pretenții foarte modeste. Mama, în special, ținea mult, mult la menținerea agilității degetelor și zilnic își făcea regulat exercițiile pianistice.

Eu toate acestea le ascultam cu mare interes, însă în momentul când gamele cromatice ajungeau la rând, începeam să urlu și să plâng, întocmai precum câinii, care nu pot suferi un fel de muzică hotărât. Primele noțiuni muzicale le am de la tata, care cu o răbdare fără margini, zilnic, mă aducea în fața pianului, și-mi explica claviatura. Așa am cunoscut sunetele și distanțele (intervalele).

Mai aveam o curiozitate: nu puteam să-mi fac siesta după-amiază fără cântec de fluiet și iată pe bietul tata, profesorul ocupat, care trebuia să-și ocupe din timpul său prețios și să-mi cânte din fluiet, lucru care îl făcea foarte frumușel. Primele mele lecțiuni regulate le luai cu mama, dar rezultatul nu prea fu strălucit, și de aceea fu chemat un profesor, pentru autoritate mai mare – Dl. J. Gasser, organist al bisericii ev., căruia îi păstrez cea mai pioasă amintire, îmi dete primele directive în arta pianului. După dânsul urmă Dl. R. Petters, profesor de oboe la Conservatorul din București, însă destul de bun pianist. După câțva timp urmaicu D-șoara Zehender, azi D-na Staub, o elevă alui Stavenhagen.

În timpul acesta nu știu cum renumele meu de copil prodigios ajunsese până la augustele urechi ale Carmen Sylvei, minunata regină poetă și într-o bună zi fui chemată să mă produc în fața Sa. Și acum îmi aduc aminte ce emoție stârnise această veste în familia mea și ce pregătiri se făcură, spre a mă prezenta onorabil într-un loc atât de pretențios, ca palatul regal. „Când vorbești cu Regina să te uiți în ochii ei”, îmi recomanda tatăl meu, care trebuia să mă însoțească. Eu, în mintea mea de copil de 5 ani, credeam că tot timpul trebuie să

urmez acest sfat, așa că buna Regină mirată de privirea mea neclintită în ochii săi mă întrebă: „De ce te uiți tu tot la mine?” Iar eu, perplexă, văzând că poate am făcut o greșală, ca s-o repar, răspunsei foarte prompt: „Fiindcă ești așa de drăguță!”. O salvă de răs fu replica răspunsului meu. Regina invitase o mulțime de copii, ca să am societatea potrivită mie. După aceea mi se oferiră prăjituri – natural că cea mai mare bucată mi-am ales-o, spre bucuria Reginei. În fine m-am instalat în fața unui pian Bechstein în frumoasa sală de muzică și cântai din Beethoven și Haydn mici sonate, care făcură deliciul asistenței. După aceea regina, care vroia să-mi cunoască toate colțurile talentului, mă așeză la orgă și harmoniu, unde pe genunchii Reginei, pentru că pedala orgăi n-o puteam ajunge, cântai din Bach și mici fantezii improvizate pe loc. Drept răsplată și admirație primii în dar o splendidă păpușă, pe care o botezai la minut Elizabeta. După această memorabilă zi, multe schimbări interveniră în viața mea. La dorința Reginei fui recomandată profesorului pianist. Zd. Lubicz¹ (fost maestru de muzică al Reginei), care foarte entuziasmat de mica lui viitoare elevă, mă primi cu brațele deschise. Era însă prea bun, prea răbdător, prea încrezător în talentele mele. Lecțiunile erau un fel de distracție, profesorul având deaceea pentru mine buzurarele pline cu jucării. Tot pe atunci făcui cunoștința unei ființe, care urma să aibă multă vreme o înrăurire mistică asupra dezvoltării mele sufletești: Bogdan Petriceicu Hașdeu. Parcă-i văz și acum figura impozantă, încadrată de o barbă albă, și ochii atât de pătrunzători. I-am cântat, a plâns, și și-a amintit de geniala lui fiică Lulia, moartă la 19 ani. A doua zi am primit în dar păpușa luliei, o păpușă cu un oarecare trecut isotric, deoarece aparținuse mai întâi Domniței Maria, mult jelitei fiice a Reginei noastre, moartă la 4 ani. Această păpușă, botezată de mine lulia, îmi fu dintre toate cea mai dragă și trăiește până în ziua de azi.

În acest timp debutai pentru prima oară la Ateneul Român într-un concert de binefacere, având vârsta de 6 ani. Programul era alcătuit din diferite numere de canto și vioară, iar eu aveam să-mi dau primul meu concert pianistic. Am cântat numai din micile mele fantezii proprii, fiind răsplătită cu salve de aplauze, cu flori și 2 porumbei albi legați cu o fundă tricoloră, și care mi-au produs o adevărată spaimă când se zbăteau în mâinile mele mici și neajutorate. Tatăl meu fu nevoit să se prezinte cu mine pe scenă și să-mi calce pedalele, eu nefiind în stare cu piciorușele mele mici. Mai târziu, după un an, mi s-au fabricat expres o pereche de pedale înalte, care cu ajutorul unui resort se fixau la pedalele pianului.

¹Elev al lui Ignat Moscheles

Studiile mele pianistice avansau destul de repede, însă fără un sistem bun, profesorul meu Lubicz fiind prea indulgent cu mica sa elevă.

Într-o după-amiază, fiind la înalta mea protectoare, Regina E., chemată spre a cânta, între auditorii aleși, era un muzician ales, profesorul Luis Milde, care după ce mă auzi, exclamă cu sinceritate: „ce păcat de acest talent! I-ar trebui o îndrumare mult mai severă și mai sistematică”. Tatăl meu îl invită la noi a doua zi, iar după o săptămână eram eleva silitoare a acestui eminent pedagog, căruia am să-i mulțumesc toată viața mea pentru îndrumarea minunată și solidă de care mi-a făcut parte. Progresele erau sistematice, fiind silită să încep aproape de la început. Corect până la exagerare, maestrul știu să-mi dezvolte o tehnică precisă și brillantă, și o muzicalitate subtilă; mai ales lui Bach i-am închinat tot sufletul. Fugi și toccate, totul fu studiat, analizat cu o minuțiozitate adâncă. Când eram în stare a cânta minunatele „Wolhtemperiertes Klavier”, învățam pe de rost cu ușurință de la o lecție la alta, câte un preludiu și o fugă.

Studiile teoretice și de armonice urmam cu excelentul muzician și compozitor Rudolf Nowatschek. Paralel cu studiile muzicale progresam în studiile școlare, care le urmam sub direcția tatălui meu și cu ajutorul altor profesori. Matematica însă era punctul negru din viața mea și m-a costat multe lacrimi. Pe atât de mare dragoste aveam pentru istorie și geografie.

În fine, după o pregătire chibzuită și cu un program destul de greu, însă, care nu trecea peste puterile mele tinere, fu anunțat primul meu recital în Ateneul Român și sub patronajul Augustei mele protectoare Carmen Sylva. Ca să nu fie prea obositor pentru mine programul, fu rugat excelentul violonist și maestru concertator al concertelor simfonice, Al. Hartzler, ca să-mi dea concursul său. Succesul a fost neașteptat de mare, iar în pauză fui chemată în loja regală, spre a fi îmbrățișată de *Regină, care asistă până la sfârșitul concertului*. Coborând scările lojei regale, fui întâmpinată de o fetiță delicată și cam de vârsta mea, care îmi întinse un cornet cu bomboane. Nu ghiceam pe atunci, că mult mai târziu, această fetiță, mica Lisette Frederik, era să-mi fie o prietenă dragă, însă al cărui sfârșit tragic mi-a întunecat mult clipele senine care le gustam tocmai în acei ani.

A doua zi toată presa în unanimitate îmi închinău elogiile mie și vrednicului meu profesor, care a contribuit atât de mult la succesul meu din concert. Urmare câteva concerte la Sibiu (1898) și Brașov, unde fui întâmpinată cu același entuziasm. Mitropolitul Miron Romanul mă chemă la dânsul și-mi înmână o brățară de aur. Tot în același an

(1898), făcui cunoștința violonistului *Bronislav Hubermann*, care pe atunci, în vârstă de vreo 18 ani, își făcea primul turneu mare. Fui invitată la palatul regal, unde avui cinstea să cânt în fața Reginei și alături de minunatul violonist care fu foarte încântat de mica mea persoană artistică. Tot atunci mi se întâmplă un accident tragic-comic: servindu-se ciocolată, mi se oferea o ceașcă, însă printr-o mișcare nedibace, toată ciocolata se vărsă pe haina mea albă, spre marea mea spaimă. Regina, văzându-mă gata să plâng, trimise repede pe cineva la un mare magazin din apropierea palatului, nu trecu mult și mă pomenii cu două încântătoare rochii albe noi și cu o păpușă mare. Desigur că dezolarea se transformă ca prin farmec în bucurie fără margini, spre mulțumirea Reginei Carmen Sylva. Tot atunci făcui cunoștința *Principesei Elena Bibescu* (n. Epureanu), *strălucită pianistă* și prietenă a Carmen Sylvei. Și această doamnă fu entuziasmată de felul meu de a cânta și într-un elan de admirație îmi luă mâna și încercă să-mi destăinuiască viitorul, care fu prezis că ar fi unul foarte strălucit. După această ședință memorabilă, *regina mă chemă împreună cu Hubermann la dansa*. O găsirăm lucrând la marea evanghelie destinată Mănăstirii Curtea de Argeș și lucrată cu atâta măiestrie de mâna regală. O doamnă de onoare, *bunadoamnă Zoe Bengescu*, mă instală în fața orgăiși îmi recomandă să stau liniștită. Nu mult după aceea răsună vocea cristalină a reginei, care mă chemă lângă dânsaarătându-mi o imagine care reprezenta un mic înger cu haină albă și aripi de argint, cântând la orgă. „Știi cine e?” mă întreabă Carmen Sylva. „Da, sunt eu – ripostai eu – dar eu n-am aripi!” „Le ai, dar nu le vezi, drăguța mea” îmi spuse Regina cu voce blândă. Și Hubermann fu tot astfel imortalizat ca înger cu vioara în mână, nu departe de orgă. Această pagină plină de duioșiese poate vedea și azi în minunata evangheliede la Curtea de Argeș.

După dorința regală, tot în aceeași zi memorabilăam prezentat și pe fratele meu Romulus. Un băiețel cu bucle blonde și deocamdată cu oarecare talent pianistic. Am stârnit mult haz, producându-ne amândoi la patru mâini. Acest talent pianistic al micului meu frate se transformă mai târziu în talent violonistic mult promițător.

Progresam rapid, așa că puteam anunța al 2-lea recital la Ateneu cu un program cu mult mai pretențios. Prin bucăți figurau frumoasele *Kinderscenen* de Schumann cu a căror interpretare obținui un succes răsunător, atât în București cât și la Sibiu, unde mult timp după aceea se vorbea în cercurile muzicale de acolo despre interpretarea artistică a *Kinderscenen* de Schumann. Printre entuziaștii mei admiratori din acest oraș al muzicii era maestrul *Victor*

v. *Hendelberg, muzician distins și prieten intim al lui Brahms și marele nostru Gheorghe Dima*. De acest oraș ardelenesc mă leagă cele mai frumoase amintiri și pot să spun că-i este al doilea loc natal, tatăl meu nevrând ca să fiu botezată în București, am voiajat la vârsta de 6 săptămâni spre a primi botezul în Ardeal, în Sibiu.

Nu departe de acest oraș, familia mea avea proprietăți unde în fiecare vară petreceam vacanța. Un sat înconjurat de dealuri verzi acoperite cu păduri și unele cu vii. Casa noastră era o clădire veche cu ziduri groase și mari, coloane de piatră, o curte mare și o grădină cu pomi roditori o înconjurau. În cadrul acesta idilic, blonda și încă frumoasa figură a străbunei mele, evoca parcă timpurile apuse, patriarhale. Cea mai mare bucurie a noastră a copiilor era să-i ascultăm povestea amintirilor ei din timpul revoluției din 1848, când rușii au întins o mână frățească de ajutorare mult oropsitului țaran ardelean. Ne vorbea despre trecerea acestora prin comuna noastră a „muscalilor cu sulițe lungi”, pe urmă ne povestea despre tânărul împărat de atunci Franz Josef, pe care îl văzuse și îl cunoscuse în primul an al domniei sale. Mă reîntorceam totdeauna cu regret în București: îmi părea rău că sunt nevoită să părăsesc codrii bătrâni și râul cristalin de munte, casa bătrânească plină de amintiri, toate acestea erau legate atât de strâns de ființa mea încât greu de tot mă despărțeam de ele.

La București mă aștepta munca pentru care aveam o deosebită dragoste. Mă sculam cea dintâi, când încă toată casa dormea și mă așezam la pian, spre dezolarea celorlalți, care regulat își vedeau orele de somn deranjate prin exercițiile mele prea matinale. Lucram cu râvnă la fugile de Bach și odată cufundată în muzică, toate celelalte dispăreau pentru mine. Eram o copilă de 10 ani, când cunoscuți 3 personaje foarte importante muzicale: Jan Kubelik își începuse cariera lui miraculoasă de virtuos violonist și trecu și pe la noi. Bineînțeles că renumele lui de „Paganini modern al viorii” avea la București un răsunet fără seamăn. Regina dori să cunoască acest „fenomen” și îl pofti la palat. Eu, ca întotdeauna, nu lipseam de la asemenea manifestații artistice. Regina, în marea ei bunătate, dorind a mă face să aud muzică bună cât de mult posibil. După ce Kubelik își cântă programul cu o virtuozitate fără precedent, stârnind admirație ascultătorilor, mi-aduc aminte că genialul nostru Enescu, pe-atunci încă foarte tânăr, își luă vioara și cântă un concert de Bach. Eu, care nu-l mai auzisem până atunci, foarte emoționată mă adresez Reginei, de care nu ședeam prea departe: „Tot al nostru e mai mare”. Uimită de exclamația mea, Regina după o clipă spuse: „Copilă asta de 9 ani a vorbit adevărul!” Veni și rândul meu de a arăta ce pot și cântai din

Bach și altele. Kubelik fu atât de surprins și de încântat, încât a doua zi voind să mă cunoască mai de aproape, făcu o vizită părinților împreună cu impresarul său. Mă ruga să-i mai cânt încă și îmi prooroci o mare carieră pianistică.

Tot în iarna aceea cunoscu pe *Pablo de Sarasate* și pe credincioasa sa acompaniatoare, strălucita pianistă Bertha Marx. Sarasate te fascina cu jocul său plin de dulceațăși foc demonic. Și în fața acestor artiști mari a trebuit să execut unele bucăți, și amândoi laudau muzicalitatea precoce a copilei, spre bucuria mării mele protectoare.

Nu trecu mult și veni pianistul-poet *Alfred Grünfeld* la București. Avea un dar minunat de a improviza fără seamăn de frumos. Regina citea din operele sale literare, iar Grünfeld la pian își dădea curs liber bogatei sale fantezii. Auzindu-mă cântând, insistă mult, mult pe lângă tatăl meu, să-i fiu încredințată ca elevă.

Eram foaret măgulită de admirația marelui pianist, dar părinții mei găseau vârsta mea prea fragedă încă pentru a mă trimite în străinătate. Era un adevărat regal să îl ascuți pe acest pianist, tușeul său era catifelat și avea un joc de o ușurință cum rar se întâlnește. Omul acesta de o corpolență respectabilăavea degete de zână.

În acest timp progresam lucrând foarte sistematic. Aveam deja un repertoriu ales și dificil. Pregăteam din nou un concert, de astă dată însă aveam să cânt singură tot programul. Regina îmi acordă din nou patronagiul său, promițând că va asista la acest concert al meu. Însă, din motive necunoscute, o indispoziție pare-mi-se, Regina comunică prin marea maestră a Curții, printr-o scrisoare adresată tatălui meu, că nu va putea fi de față la concert, dar în schimb vor asista principii moștenitori. Eram tare tristă. Pentru primaoară mi se întâmpla la București, să cânt la concert fără prezența Reginei. Însă când să mă așez la pian, văz spre surprinderea mea, o fotografie mare a Reginei, așezată pe pupitrul pianului cu inscripția: „Cântă din toată inima. Cântă ca o păsărică la Dumnezeu!”, iar pe pian zăcea culcată o păpușă mare strălucitoare în costum țărănesc. De bucurie era cât pe ce să mă zăpăcesc.

Însă am cântat cu atâta temperament încât sala aplaudă frenetic. În pauză, fiind chemată în loja regală și prezentată principilor moștenitori, frumoasa principesă Maria mă îmbrățișă felicitându-mă. Acestui concert urmară alte debuturi în concerte de binefacere. Printre altele fui invitată să cânt în concertul organizat de societatea „Dante Alighieri”, când cu sosirea în țară a studenților italieni. Fui primită cu salve de aplauze. Pianul era împodobit cu flori și cu culorile italiene și române. Cântai din parafrazele lui Liszt asupra unor opere

italiene. Erau însă compoziții care eu personal nu le iubeam prea mult, însă fură alese de maestrul meu, ca lucrări potrivite circumstanțelor.

În timpul acesta se agita mult chestiunea trimerii mele în străinătate pentru desăvârșirea studiilor mele muzicale. Într-o bună zi și Regina promise tatălui meu că va ruga pe Regele Carol ca să-mi acorde o bursă.

Am scăpat din vedere să povestesc cum am cunoscut pe marele Rege. Eram de 6 ani cand la o serbare pentru copii aranjată în grădina palatului regal, am fost invitată cu mama mea și cu micul meu frate. O sumedenie de copilași se jucau prin iarbă, pe urmă trecurăm toți în marea sufragerie a palatului unde era întinsă o imensă masă încărcată cu tot felul de lucruri bune. Acolo Regele împreună cu Regina se ocupau cu plasarea copiilor, fiecare la locul lui la masă. Iată că mă zărește Regina și mă cheamă să vin, ca să mă cunoască și Regele. Eu, ca să ajung până acolo trebuia să fac un salt și să trec peste o bancă de pluș, care sta în drumul meu. Ajungând în fața Regelui, fac reverența de rigoare, însă, în acel moment, indispensabilii mei își iau rămas bun și mă pomenii cu ei jos, spre hazul celorlalți copii. Regele schiță un surâs plin de bunătate și mă mângâie pe cap, în timp ce Regina mă prezenta: „Aceasta e mica artistă”. Văzând perplexitatea în care mă aflam, mama care se afla în apropiere, mă înșfăcă în brațe și mă duse într-o cameră alături spre a-mi aranja toalete, iar eu mă bosumflasem rău de tot, gata să plâng după această tragică întâmplare.

Tatăl meu se ocupa mult de mine, de studiile și progresele mele și în afară de muzică trebuia să mă ocup regulat de celelalte materii. Era un iscusit pedagog părintele meu și această faimă a sa ajunsese și la urechile auguste ale regelui Carol, care hotărî ca educația micului principe Carol să-i fie cu totul încredințată. Principelui Carol, principeselor Elisabeta și Mărioara-Mignon, precum și micului prinț Nicolae și mai târziu chiar principesei moștenitoare, le fu pe rând un destoinic și mult apreciat maestru al limbii române.

Într-o seară am fost invitată să cânt la *Dimitrie Sturdza* pe atunci ministru, care era un mare înțelegător și iubitor al lui Bach. Venerabila sa soție, D-na Zoe Sturdza mi-a fost până la urmă o mare și o bună protectoare. Asemenea mareului om de stat *Tache Ionescu* și soției sale, engleză de origine și muzicantă bună, le voi păstra cea mai pioasă amintire.

În copilăria mea am avut norocul de a fi întotdeauna înconjurată și sprijinită în chipul cel mai mărinimos de oameni cu

suflet înțelegător, acest lucru ajutând mult la dezvoltarea mea artistică.

Cu toate ocupațiile mele cotidiene atât multiple pentru vârsta mea, eram însă un copil în adevăratul sens al cuvântului. Adoram păpușile mele și mă jucam cu o adevărată frenezie, mai ales aveam pasiunea de a învăța felurite drame, care trebuiau să le joace păpușile mele într-un mic teatru. Fratele meu Romulus mă seconda în toate în chip foarte credincios și chiar consimțea și el să renunțe la demnitatea de a fi persoană masculină, travestindu-se regulat ca jupâneasă cu bonetă pe cap, spre hazul meu și al prietenilor noștri. La cea mai mică împotrivire i-ar fi mers rău, eu neștiind de glumă. Eram foarte strașnică în privința aceasta și bietul băiat știa de frica mea.

De câțva timp petreceam vacanțele la Sinaia, unde tatăl meu era chemat de familia regală, spre a fi în permanență cu micul principe Carol. Locuiam într-o vilă frumoasă unde aveam și un pian, pus la dispoziția mea de către colonia germană de acolo. Orele de exercițiu erau dimineața și de obicei pe la 11 ore se strecura binișor în odaie, aproape neobservat, marele prieten al meu Caragiale, care adora exercițiile mele cotidiene. Caragiale locuia cu familia sa în vecinătate și era un mare adorator al lui Beethoven. Ore întregi ar fi putut să asculte muzica aceasta divină; și pentru Bach avea egală admirație. De altfel părea că jocul meu l-a inspirat, că într-o bună zi îmi închină niște versuri.

În aceeași vară veni împreună cu părinții săimicuța violonistăminune Stefi Geyer, maghiară de origine, și mi-aduc aminte de orele muzicale petrecute împreună la Castelul Peleş unde cântam des laolaltă în fața Reginei noastre. Amândouă primeam păpușile cele mai frumoase, iar într-o zi Regina se fotografie cu noi. Am dat împreună un concert de binefacere pentru colonia catolică de acolo, iar drept răsplată Regele ne-a trimis la amândouă câte o bijuterie de mare preț. Câte daruri frumoase am primit eu din partea bunei Regine. Nu era an nou să nu-mi trimită rochii frumoase, păpuși și chiar câte o bijuterie prețioasă. Dar minunatul pian Bechstein! Buna Regină era raza de soare care mi-a luminat calea multă vreme. Bună era și cu alți artiști care meritau încurajarea. Își formase, muzicantă aleasă cum era, un quartet de coarde alcătuit din profesorii Dimitrie Dinicu (violoncelist virtuos), Edgard Dall'Orsa, violină primă, Dinicu Gheorghe A., violină secundă și violonistul Loebel. Acești patru cântau regulat de patru ori pe săptămână la Regină, și nu rar se așeza ea la pian, făcând împreună muzică de ansamblu. Citea la perfecție *la prima vista*, iar eu nu mă dezlipeam de lângă Regină, și îi întorceam foile notelor. Îmi povestea de multe ori despre Clara

Schumann și Anton Rubinstein cu care a lucrat mult. În special vorbea cu dragoste și admirație mare de Clara Schumann, soția marelui compozitor. Pot să spun că Kinderscenen le-am studiat după indicațiile Sale.

În iarna aceluia an veni în țară, pentru concerte, compozitoarea franceză *Cecile Chaminade* în fața căreia interpretai una din cele mai bune compoziții ale sale. Era o pianistă bună, însă avea o fire foarte puțin expresivă.

Mai târziu cunosci pe *Moritz Rosenthal*, marele virtuos pianist, căruia Regina mă prezentă și care mă ascultă în *Marea fantasie și fugă în sol minor de Bach-Liszt*. Se entuziasmă mult de felul meu de a cânta și îmi prezise un viitor strălucit. De la acest mare pianistam auzit pentru prima oară Carnavalul de Schumann, care îmi făcu o impresie covârșitoare. Am rugat mult pe profesorul meu să-mi permită să-l studiez. Dar e greu, greu de tot, îmi spuse el, însă eu mă și apucau de lucru, iar după câțva timp am fost în stare să-l cânt în fața Reginei. Am avut atunci de înregistrat unul din cele mai mari succese ale mele. Bucuria Reginei și a maestrului meu era fără margini. Acum se hotărâse plecarea mea în străinătate. Lipsca era locul de destinație, ca maestru Regina hotărî să mă trimită la marele pianist Alfred Reisenauer, pe care îl socotea ca pe cel mai genial dintre toți.

La vârsta fragedă de 7 ani îmi fu dat să-l ascult la Ateneu pe acest artist fără seamăn și îmi amintesc și acum de entuziasmul delirant al publicului. Așteptam înfrigurată momentul plecării mele și mă pregăteam febril cu ajutorul bunului meu profesor Milde. Regele Carol îmi acordă o bursă pe 3 ani, iar ministrul instrucțiunii, pe atunci Spiru Haret, îmi acordă, asemenea, un ajutor. Înarmată și cu câteva scrisori de recomandare din partea Reginei Elisabeta, către câteva personalități însemnate din Lipsca, Alfred Reisenauer, Iulius Blüthner, Dr. Lampe-Vischer etc., așteptam ziua plecării care întârzia însă, din cauza că tatăl meu nu voia nici în ruptul capului să mă lase să plec fără cineva „în străini”. După multă judecată și dezbateri, fu găsită în persoana unei rude îndepărtate cea tovarășă a studiilor mele.

Și așa într-o dimineață a lunii ianuarie, 1903, însoțită de tatăl meu și de noua mea prietenă Georgeta Abodi plecai din București. În ultimul moment, înaintea plecării trenului, sosi pe nerăsuflute un curier regal care îmi prezintă din partea Reginei o scrisoare cu urările cele mai calde și o broșă de aur cu pietre de rubin. Era chiar numele de Carmen Sylva: „Pentru Aurica dragă ca să o poarte și să fiu Eu întotdeauna lângă ea! De la Mama-Regina”, așa suna conținutul bunei

mele Protectoare. Și trenul se puse în mișcare, despărțindu-mă pentru multă vreme de mama mea dragă și de frățiorul meu.

Era hotărât să trecem pe la Viena, unde am ajuns a doua zi seara. Pentru prima oară debarcam într-o metropolă și se poate lesne închipui cu cât de mari așteptări din partea mea. Nu departe de Südbahnhof am tras la un hotel, iar a doua zi devreme am pornit să cutreerăm Viena. Eram foarte impresionată de tot ce vedeam și așteptam cu înfrigurare seara, când avem să mergem la operă. După-amiază făcurăm o vizită unei prietene ale mele, care trăia în Viena cu părinții săi, tatăl fiind general Feldmareschal în armata austriacă. Foare iubitori de muzică, posedau un pian, care aparținuse lui Liszt și pe care fui rugată să-l încerc. M-am așezat în fața acestui pian istoric și cântai carnavalul de Schumann. Entuziasmul bătrânului general Debkerczeg nu mai cunoștea margini, și fui sărbătorită spre bucuria părintelui meu.

La operă se juca Pique-Dame de Tchaikovsky cu mare acântăreață Emmi Destin și avurăm norocul să vedem și pe împărat. Franz Joseph asista în loja imperială cu o suită numeroasă și strălucită.

A doua zi ne luarăm rămas bun de la frumoasa Vienă și de la Nordbahnhof, pornirăm spre Germania. Trecurăm prin Praga și prin pitoreasca Elveție saxonă. Înspre seară trenul se opri în Dresda, care prezenta de asemenea un aspect din cele mai minunate, cu mulțimile de vagoane iluminate feeric, care pluteau pe Elba. La 9 seara, în fine, iată-ne la Lipsca. Hotelul unde aveam să locuim era depărtat, așa că făcurăm drumul pe jos, însoțite de un trăger, care ne ducea bagajele și care ne făcu tot timpul teoriile lui Nietzsche și Schopenhauer, spre uimirea tatălui meu care nu se așteptase la așa ceva.

Primul nostru drum adoua zi fu la Conservator, spre a ne interesa despre maestrul Reisenauer, pe care însă nu-l puturăm afla acolo acasă la locuința sa. Locuia într-o casă somptuoasă în Waldstrasse, însă vizita noastră pică într-un ceas rău, tocmai atunci mama celebrului artist se îmbolnăvise greu și fără speranțe de vindecare, așa că nu puturăm pătrunde în locuință. A doua zi, după prânz, în fine avurăm norocul de-a fi admiși la marele pianist, care nu ne primi prea cordial. După ce citi însă scrisoarea Carmen Sylvei, trăsăturile feței i se luminară și începu să mă întrebe despre studiile mele. Nici de astă dată n-am ajuns să-i cânt și examenul meu se hotărî pe ziua următoare, când maestrul avea clasa sa la Conservator. „Ce vrei să-mi cânti?” mă întreabă Reisenauer, după ce fui introdusă împreună cu tatăl meu într-o mare cameră în care se afla

un pian de concert Blüthner. „Ce doriți, Bach, Beethoven, Schumann, Chopin”. „Die genze Literattur spielt Sie!” exclamă maestrul mirat. Atunci cântă Bach! Începui cu Marea Fantasie și Fugă în sol de Bach-Liszt. Maestrul era fericit, încântat, surprins, mai ales de claritatea interpretării Fugei. „Încă ceva”. Cântai din Schumann și Chopin. Entuziasmat, marele pianist mă primi de-a dreptul în clasa sa de perfecțiune și totodată, caz unic în anele Conservatorului din Lipsca, fui primită ca bursieră a institutului.

Pentru studiile contrapunctului și fugei aveam ca profesor pe Emil Paul, un artist de o rară erudiție, iar istoria muzicii o urmam cu profesorul Ktretzshmar, cunoscut muzicograf. Cursul lui Reisenauer era de două ori pe săptămână, în clasă având ca și colegi peste 40 de elemente pianistice, din toate continentele.

Spre surprinderea mea, primirea mea de către ceilalți colegi de clasă fu cât se poate de caldă. Vestea examenului meu în fața maestrului se răspândise repede. Era un deliciu să asști la asemenea lecții, cum le făcea marele pianist, pentru care prinsei o admirație și o dragoste care se apropia de idolatrie.

Ne cânta din toți compozitorii, așa cum numai „el” știa să cânte și totul fără note, având o memorie minunată. Lecțiile le făceam în sala de concert a Conservatorului, unde pe scenă erau așezate două pian de concert Blüthner și o orgă mare. Rând pe rând elevii se perindau în fața pianelor cu mai multă sau mai puțină emoție, maestrul fiind extrem de sever, le orea pe loc la cea mai mică greșală.

După primul meu debut în fața clasei, toți colegii mei mă înconjură felicitându-mă cu entuziasm, spre bucuria maestrului meu, care se și hotărî să mă pună să cânt la o producție a Conservatorului. Aceste producții aveau loc o dată pe săptămână și erau foarte frecventate de publicul muzical al orașului Lipsca. La o asemenea producție mă auzi și marele artist Carl Reinecke, care mă îmbrățișă entuziasmat de felul cum am interpretat un concert de Bach, cu o cadență de a sa. Eram acum o mică celebritate a școlii „Reisenauers Kleine”, cum îmi spuneau toți. Împlinisem 14 ani și eram cea mai tânără dintre toți colegii mei din clasa Reisenauer.

Mult am să mulțumesc și omului cu suflet ales care a fost Iulius Blüthner, care mi-a pus la dispoziție în mod dezinteresat un pian de concert pentru a exersa. Asemenea familiei C. Lampe-Visher, unul din directorii *Gewandhausului* care asemenea mi-a dat posibilitatea de a audia regulat și în mod gratuit minunatele concerte din această sală, care se dădeau sub direcția genialului Arthur Nikisch. Aceste concerte n-aveau seamăn pe lume, erau ideale ca execuție, orchestra era un

suflet, o singură ființă care asculta la cel mai mic gest al marelui animator, pe care îl avea în frunte.

Împreună cu prietena mea Georgeta locuiam într-o pensiune, nu departe de Biserica Sf. Toma, unde fusese pe vremuri cantor și organist J.S. Bach. Tatăl meu plecase după ce văzu că totul e bine și eu sunt în mâinile cele mai bune. În pensiune unde stam, locuia încă soția compozitorului Gheorghe Dima împreună cu fiica sa. D-na Maria Dima, care posedă o voce rară de alto, o adevărată „voix d'or” cum rar se aude, venise să-și perfecționezearta sa la vestita pedagogă de canto Augusta Götze(*Göbbe*). Mă împrietenii repede cu fiica sa și tot acolo legai o strânsă prietenie, care avea să dureze toată viața mea, cu Gertruda Sauer, o tânără cântăreață care asemenea lucra cu celebra maestră. Noi trei, Gertruda, Georgeta și cu mine, eram nedespărțite, „das Kleeblatt” cum ne porecliseră ceilalți. Mă deșteptam dimineața în sunetele înalte și cristaline ale prietenei mele Trudchen, căreia îi răspundeau dintr-o altă odaie notele joase de violoncel ale vocii D-nei Dima. Mă așezam și eu la pian pentru a-mi face exercițiile regulate. Noi trei eram muzicantele și stricam liniștea matinală a celorlalți locatari, care însă numurumurau în contra niciodată.

Într-o seară, am fost chemată la *Agusta Götze* care auzise vorbindu-se de mine și dorea să mă cunoască. Era o serată muzicală la care se produceau câteva din elevele sale celebre deja de pe atunci. Am cântat și eu și am avut mare succes. Erau de față și câteva somități muzicale ca: La Mara (Lipsius) vestita muzicografă și prietenă a lui Liszt, compozitorul Renzo Bossi, pe atunci încă foarte tânăr și în ultimul an de studiu la Conservator, și alți critici muzicali, profesori universitari. Bătrâna maestră fusese una dintre prietenele lui Liszt și sala ei de muzică era plină de amintiri de-ale marelui artist. Petrecuse multă vreme la Weimar în apropierea sa intimă, din care făcea parte și marele duce Alexandru. În afară de aceasta, era o foarte cunoscută și mult apreciată scriitoare (printre alte lucrări, completase drama „Demetrius” de Schiller, lucrare care atrăsese atenția lumii intelectuale asupra sa).

Mergeam mult la concerte, căci abundau sălile de concert, și la operă asemenea. Prima mea impresie covârșitoare am avut-o ascultând Meistersinger von Nürnberg de Richard Wagner. Și azi o consider ca cea mai desăvârșită dintre operele lui Wagner. Dintre toate concertele, minunatele simfonice din Gewandhaus le asteptam întotdeauna cu nerăbdare. Aceste concerte erau în fiecare joi, iar repetițiile generale, la care asista tot publicul adevărat muzical și intelectual al orașului, se făceau miercuri dimineață. Primul concert la care am asistat s-a dat cu concursul Herminei Bosetti, cântăreață cu

renume mondial și cu pianista Anna Schytte (fiica compozitorului), în program mai era simfonia în la minor de Mendelssohn și câteva fragmente din Romeo și Julia de Berlioz. Era o revelație pentru mine tot ce auzeam, afară de pianistă care avea un joc rece și un tușeu prea minuscul pentru marea sală a Gewandhausului. Sâmbătă mă duceam regulat la motetele din Biserica Sf. Toma care aveau loc regulat între orele 1 și jumătate și 2 după-amiaza. Corul micilor elevi al școlii de cantori de la Sf. Toma îți făcea impresia unui cor îngeresc și te minunau cât de neasemuit de frumos puteau interpreta muzica religioasă de Palestrina și Bach, cum și alți vechi compozitori. La mijloc era de obicei un solo de orgă executat cu artă neasemuită de organistul K. Straube.

Lipsca mai avea pe atunci încă un organist faimos: pe Homayer, căruia avui cinstea să-i fiu câțva timp elevă la Conservator. Exprimându-mi dorința mea de a învăța orga cu dânsul, se uită cu un fel de surprindere la statura mea mică, îmi spuse compătitor: „Mit disen kurzen Beenen wollen Sie Orgel spielen?” (Cu picioarele astea scurte vrei să cânti la orgă?). Lucru ce nu l-a împiedicat după câteva lecțiuni, de a-mi prezice că voi fi o organistă virtuoză de seamă, și insistă mult ca să nu părăsesc acest instrument.

Nu trecu mult și fui invitată să mă prezint în fața marelui Nikisch, care ținea să mă asculte. Era hotărâtă o dimineață în sala *Gewandhaus*, unde maestrul avea o repetiție. Bucuria mea era mare, să cânt în minunata sală și în fața acestui „zeu” al muzicii. În afară de membrii orchestrei se aflau în sală mulți tineri dirijori, discipoli ai maestrului, așa că am avut și o asistență selectă în fața căreia trebuia să cânt. Nikisch tocmai terminase probași îmi veni înaintea spunându-mi: „Schon so lange wollte ich Sie hören, mein Merzchen!” mă conduse pe scenă și mă așezai la un Blüthner de concert. Am cântat Bach și Brahms, și se vede că am fost foarte inspirată de tot anturajul meu și mai ales de demonica personalitate a maestrului. Căci acesta era plin de entuziasm, după audiție. Asemenea și auditorii. Statutele acestei instituții de concert nu permiteau însă ca așa zișii copii minune să cânte în concertele sale, așa că din această cauză, cu toate că Nikisch voia să treacă peste acest punct și să mă facă să cânt sub direcția sa, nu se putea realiza acest vis frumos. Însă și după aceea, întotdeauna m-am bucurat de atenția lui Nikisch care urmărirea cu mare interes dezvoltarea mea artistică.

Printre colegii mei de clasă erau elemente de valoare ca: *Anatol v. Roessel* din Odessa, elev mult simpatizat de maestru. De asemenea A. Eisele, o tânără elvețiană, Walter Pfitsher excelent pianist și muzician de rasă, văr al celebrului compozitor A. Pf. Wily

Eisemezer, D-na Prof. Clemens (Pembaun), O. Reller, A. Rheinhold și alții.

Urmează un an de studiu intens în vederea examenului de încheiere a studiilor mele muzicale. Începuseră repetițiile cu orchestra Conservatorului. Rând pe rând se perindau absolvenții diferitelor clase, unii destul de interesanți. În anul școlar precedent două „stele”, una de cânt iar alta pianistică, apărură pe scena Conservatorului din Leipzig: Frieda Gerhard, mult protejată și mai târziu nedespărțita prietenă a lui A. Nikisch, care își schimbă prozaicul nume de Frieda în Elena Gerhard, nume devenit pe urmă celebru în arta cântului german, și Paula Hegner, o tânără pianistă, elevă a Profesorului Teichmüller, cu talent mult promițător, plin de poezie și romantism, din nefericire nefavorizat de împrejurări spre a ajunge la perfecționare deplină.

În anul 1905, în 6 aprilie, în fine, debutez cu concertul al II-lea de Liszt la examenul meu final. În program, afară de mine, care încheiam concertul (ca număr de atracție), mai cânta *Catarina Bosch*, violonistă de mare talent, elevă a lui Hans Sitt, și *Betty Aschkenasy*, o colegă de-a mea. Succesul concertului de Liszt a fost enorm. Reisenauer mă îmbrățișează cu lacrimi de bucurie și cu vorbele: „Es war eine Gewandhausleistung, ein Auferlebey meine Jugend”. Hans Sitt, dirijorul orchestrei mă strânge în brațe emoționat. *Augusta Götz* îmi înmânează o bijuterie, o broșă, cu cuvintele: „Auch Liszt, mein unvergesslicher Freund, hatte es nicht vollendeter gespielt”. A doua zi am fost chemată să cânt în argatul „Mignon” cu renume mondial, de către inventatorul acestui aparat, Popper. Jurnalele scriu în mod elogios despre debutul meu, despre care se interesează toată lumea muzicală din Leipzig.

La câteva săptămâni cânt, fiind angajată în două orașe în apropierea Leipzigului. Iar în iunie îmi iau rămas bun de la maestru și școală, plecând spre locul de viligiatură Râșnov unde fac prima cunoștință cu micul frate nou-născut, Ovidiu. Acolo, în urma insistențelor lumii aflată în acea localitate, dau un reușit concert, care stoarce chiar lacrimi de emoție publicului.

În vara aceasta lucrăm mult contrapunct și fugă, căreia îi dedicasem toată iubirea și tot interesul. În acest timp sunt în tratative cu Viena pentru un concert la *Musikverein*.

În toamnă, la reîntorcerea mea în București, dau un *concert la Ateneu*, la care asistă familia regală și un mare număr de oameni pricepători în artă. Ultima pensiune unde locuiam în Lipsca, era situată în Piața Dorothea. Locuiam într-un fost somptuos palat al unei favorite a faimosului rege al Saxoniei, August cel Tare.

Legenda spune că era un bal al curții din Dresda, regele rupe, din greșeală, evantaiul acestei prințese și galant cum era din fire, îi dăruie la Leipzig acest palat, care într-adevăr avea forma de evantai deschis. Ziarele vorbesc ca de cel mai senzațional eveniment muzical. După concert, Regina Carmen Sylva îmi înmână un splendid ceas de aur împodobit cu diamante și având un lung lanț de perle cu aur.

Plec din nou la Leipzig, unde urmez încă în particular cu iubitul meu maestru Reisenauer, în vederea pregătirii programului concertelor mele. Afară de aceasta, urmez cursul de orgă al Profesorului Homeyer.

Locuiam la D-șoara Clara Schmidt (Tante Clara, cum o numeam noi cu dragoste), o ditamai persoana în vârstă mai înaintată, care într-adevăr merita toată iubirea tinerelor sale pensionare. Acolo am cântat pe un pian aparținând lui Mendelssohn, pe care familia îl păstra cu mare sfințenie. De altfel casa era împodobită cu obiecte vechi, prețioase amintiri din trecut.

În acest timp cunosc pe compozitorul polonez *Francisk de Brzezinsky*, care fiind în ultimul an de copoziție al Prof. Zöllner, se făcu dintr-o dată cunoscut prin unele lucrări pianistice de mare valoare. De o aleasă cultură, aristocrat polonez, un rafinat în artă (în afară de muzică mai profesase și avocatura la Paris), acest artist superior mi-a lăsat amintiri neșterse. O afectuoasă prietenie se legă între omul matur și copila de 15 ani. Și într-o bună zi îmi aduse Variațiunile pe o temă proprie (o minunată copoziție), spre a le lucra. În 15 zile fură gata. Le-am cântat și le cânt încă în concertele mele întotdeauna cu entuziasm. Încântat de felul cum le-am interpretat, compozitorul îmi dedică *Tryptic Preludiu* și *Fuga în do major* premiat apoi la Lemberg cu premiul Chopin, o grandioasă lucrare. Afară de aceasta îmi mai aduse o grandioasă lucrare "*Polonische Suite*", din care Scherzo-ul plin de vervă fină și cel mai autentic colorit național polonez, îmi procură un adevărat deliciu muzical.

Nedespărțiți prieteni ai compozitorului polonez: Sandor Vas – excelent pianist ungar, Mrs. Brunton, Miss Cooper (muziciană eminentă) – amândouă australiene, completează în curând cercul de cunoștințe simpatice. Mai adaug pe Miss Harling, o frumusețe din Adelaide (Australia).

Buna „Tante Clara” avea o nepoată artistă pictor, Suze, cu care ne împrietenirăm repede. Serile de mai, serile când luna lumina liniștită piața înconjurată numai de copaci, iar dintr-o grădină porneau glasurile studenților care intonau cântece, îmi vor rămâne întotdeauna în suflet.

În fiecare duminică ne strângeam când la mine în pensiunea mea (Dorotheenplatz 3), când la Miss Ethel Cooper, spre a face muzică de cameră. Sandor Vas trecea de la pian la violoncel, pe care îl mânua cu destulă îndemânare, iar D-ni Asmus și Feineth- vioară și violă. În acest timp mi se fac propuneri pentru un concert la Viena. Deși dorința lui Reisenauer era ca sa-mi încep lansarea cu Berlinul, Viena însă întotdeauna era un punct de atracție artistică pentru mine, și așa înarmată cu câteva scrisori de recomandație, plec împreună cu nedespărțita mea tovarășă Georgeta.

La Viena ne aștepta tatăl meu, venit anume pentru concert de la București. D-na prințesă *Caterina Ghika*, soția ambasadorului nostru de acolo, organizează pentru mine o recepție splendidă. Aproape toată aristocrația vieneză fiind de față, între altele principesa de Lichtenstein, prof. Door de la Conservatorul din Viena etc. Am cântat mult Beethoven și Bach, asemenea și Brahms. Primirea a fost strălucită. A doua zi mi-am dat Concertul la *Musikverein*.

Tot timpul nedespărțit de mine a fost Boesendorfer, celebrul fabricant de pian, un bătrân „mecanat” de o rară noblețe sufletească, pe care îl entuziasmasem într-atât de mult cântecul meu, încât îmi trimisese la Hotel Post, unde locuiam, un piano mare de concert pe care îmi făceam exercițiile pregătitoare pentru concert. Fără să aibă cea mai mică pretenție pentru o oarecare taxă de chirie și transport. „Sie erinnern mich an den jungen Liszt” îmi spunea întruna cu admirație în timpul concertului. Presa a fost foarte entuziasmată, așa că acest prim debut în metropola austriacă, a fost cât se poate de promițător.

După puțin timp plec la Berlin spre a cunoaște pe celebrul impresar al Firmei Wolf, Fermio [?], care primind din partea maestrului Reisenauer o strălucită scrisoare de recomandație privitor la mine, mă privește foarte bine și îmi promite aranjamentul unui concert pentru viitoarea stagiune la Berlin. Între timp, cânt în unele orașe de provincie, care îmi aduc oarecare venituri materiale. În vacanța mare îmi iau rămas bun de la Lipsca, prietenele mă conduc la gară și plec spre țară.

Ca de obicei lunile de vară le petrec în Ardeal, unde totuși lucrez mult în vederea concertului.

La București dau un concert în fața unui numeros public și în prezența curții regale. Mai îmi dau concursul într-un concert simfonic dirijat de *D. Dinicu* și o dată cânt într-un concert de muzică de cameră dat de Quartetul Carmen Sylva, pe atunci format din: Rudolf Malcher (I vioară), Bernard Metzner (II), Ian Skohertic (violă) și *D. Dinicu* (violoncel).

De multe ori cânt în fața Carmen Sylvei care se entuziasmează de programele mele realizate. Fac cunoștința Principesei Sophie de Wied, viitoarea regină și de scurtă durată a Albaniei. O persoană de o rară distincție și de o aleasă cultură muzicală.

Plec din nou în Germania, de data aceasta însă fără buna mea Georgeta, mijloacele materiale nemaîngăduind părinților mei ca să mai fiu însoțită de cineva. Cu mare greutate mă hotărâsc la acest sacrificiu. De data aceasta mă instalez în Berlin, unde mă primește prietena mea Gertruda. Un schimb de mediu muzical îmi este necesar, Berlinul fiind centrul muzical al lumii. Imediat îmi găsesc multe reacții importante. Sunt invitată prin recomandarea principesei Sophie de Wied la principele Henckel von Donnersmark, unde în somptuosul palat din Pariserplatz, somitățile muzicale cele mai mari ale Berlinului și ale străinătății, Curtea Imperială și tot ce era mai ales intelectual își dau întâlnire. Invitația îmi sosi într-o dimineață, printr-o scrisoare din partea principesei de Donnersmark, prin care sunt întrebată dacă aș fi dispusă și sub ce onorar aș vroi să cânt la o serată muzicală în palatul său. Audiția mea să nu dureze mai mult de 20 de minute, fiind programul foarte bogat. Răspunsul meu a fost desigur foarte repede dat și condițiile de onorar, cum îmi închipuiam eu (pe atunci 100 de mărci era o sumă destul de însemnată), iar potrivite cerințelor mele. Serata muzicală fu într-adevăr demnă de relevat. Mai întâi primirea oaspeților, care se perindau pe scara de marmură a palatului, unde aproape pe fiecare treaptă era postat câte un paj în bogate costume cu armurile casei Donnersmark, primeau și conduceau invitații până sus, fiind acolo primiți de mareșalul palatului. Era mai multă ceremonie decât la unele curți regale. Sala cea mare din marmură roză cu enorme gobelinuri, fiind înțesată de lume.

Începe Vecsey celebrul violonistcu tradiționalul program virtuos, urmează violoncelistul Heinrich Grünfeld, iar o celebritate berlineză, renumit nu numai prin talentul său violoncelistic, dar și prin glumele și ghidușiiiesale pline de vervă care distrau enorm pe imperialul său prieten, kaiserul Wilhelm al II-lea. În timpul acesta principele Henckel de Donnersmarkun impozant moșneag de 80 de ani, înalt și drept ca un brad, cu o enormă barbă albă, care o purta ca o podoabă pe pieptul său athletic, dădea semnalul aplauzelor. Asemenea și principesa, o persoană vioaie ca argintul viu, tânără încă față de impunătorul său soț, care fiind o contesă Mura [?], era a doua soție a principelui. Căsătoria lor a avut un șir de peripeții romantice. Prima soție a prințului fu celebra și frumoasa dansatoare Paiva.

După aceste numere muzicale veni și rândul meu. De la primele acorduri, șoaptele care se auzeau înainte tăcură și lumea asculta cu mare reculegere. Am cântat mult Chopin și Brahms. Lumea izbucni la sfârșit în aplauze frenetice, iar principesa sculându-se de la locul său veni la mine și îmbrățișându-mă îmi zise: „Sie waren der Stern meines heutigen Programs.” Ceilalți artiști mă felicitară foarte sincer, iar Heinrich Grünfild izbucni: „Herz Gott, spielen Sie schön mein Kind!” După aceasta urmă un copios bufet servit în talere de argint greu.

A doua zi primii de la principe un plic cu onorariul, însă dublat, adică 200 de mărci în loc de 100, semn că cântatul meu a mulțumit înaltele fețe.

Nu mult după această memorabilă serată a avut loc primul meu concert la Berlin, în sala Bechstein, sala favorită a maestrului Reisenauer. În fața unei săli destul de populate și în fața întregii prese berlineze am cântat în cea mai bună dispoziție și fiind primită în mod excepțional de călduros. După ultimul număr al programului: 3 capricii de Paganini-Liszt (între care și Campanela), publicul mi-a făcut adevărate ovațiuni, silindu-mă să cânt două bisuri în plus. Presa m-a primit excepțional de bine în frunte cu faimosul critic berlinez Leopold Schmidt, care mi-a închinat rândurile cele mai elogioase. Puteam fi foarte mulțumită cu primul meu debut în metropola Germaniei.

În fiecare sâmbătă cântam la perechea princiară Sophie de Wied, unde am cunoscut pe marea cântăreață Lily Lehmann, pianistul compozitor Xaver Scharwenka, Iassy Barmas, Ossip Gabrilovitch (celebru pianist rus) și alte persoane marcante ale Berlinului.

Regulat în fiecare lună plecam la Lipsca pentru a cânta programele mele maestrului Reisenauer, care mă primea întotdeauna cu bucurie mare. Lecțiile sale le luam în locuința sa, Waldstrasse 3/2 unde se întruneau elevii săi credincioși. Maestrul demisionând din postul său de la Conservator, în urma neînțelegerilor ivite cu prilejul turneelor sale recente în America, care erau întotdeauna de lungă durată. Prin retragerea maestrului de la Conservator, s-a cauzat o pierdere ireparabilă școlii. Într-una din afectuoasele mele scrisori, între altele mă invită să vin la lecțiile sale: „ca pildă pentru ceilalți elevi ai săi”.

Incomparabile erau lecțiile sale; cu o vorbă de spirit știa să dea caracteristica unei interpretări, iar când se așeza el însuși la pian, rămâneai fermecat, hipnotizat sub puterea magică a mâinilor sale minunate. După o asemenea lecție mi-a dăruit fotografia sa cu dedicația: „Zur Erinnerung an eine Stunde in Konzert form oder besser gesagt einem Konzert in Stundenform!”, calificând cu aceste

cuvinte execuția programului care l-am cântat în acea memorabilă zi de 7 iunie! Cine ar fi crezut că a fost ultima dată când l-am văzut și auzit pe incomparabilul maestru!

În aceste călătorii eram întotdeauna întovărășită de devotata me aprietenă Gertruda, pentru care asemenea ore muzicale însemnau un deliciu.

La Berlin locuiam într-o mare pensiune pe Potsdammerstr. Prima dată ne instalaserăm în Nollendorfstrasse, dar am schimbat domiciliul împreună cu proprietara pensiunii. Stam sus de tot la ultimul etaj și mi-aduc aminte că vasta odaia noastră avea mobilierul cel mai uriaș ca dimensiuni, ca o ironie fină față de minusculele locatari (prietena mea și cu mine). Când trebuia să ne scoatem ceva din garderobă, eram nevoite să ne urcăm înăuntru, așa că dispăream complet ca într-o casă. Un frumos pian, tot Blüthner era la dispoziția mea. Și mai aveam afară de mine vecine muzicante. O celebritate a cântului cântăreața E. Holsten din Kopenhaga, cu dimensiuni colosate atât trupești cât și ale vocii, ne făcea deliciul cu trilurile ei de privighetoare. De altfel, era și numită de compatrioții săi "Fra Triller"! Într-o zi sunt poftită la ceai la Xaver Scharwenka, unde am făcut cunoștința întregii și numeroasei sale familii. Soția sa, o rusoaică, îmi inspira multă simpatie, iar fiicele sale, frumoasa Isolda, și sora ei mă inconjură îndată cu cea mai dragăstoașă prietenie. La masă, pe care o prezida veselul maestru Xaver făcu cunoștința reputatului pianist și compozitor, fost elev al maestrului A. Reisenauer, Sergei de Bortkiewicz, un credincios amic al casei Scharwenka. După masă, trecurăm în salonul de muzică al maestrului și fui rugată să cânt. Mi-aduc aminte și acum cu câtă reculegere religioasă m-au ascultat. Nici lumina electrică nu a fost permisă să se aprindă ca nimic să nu conturbe "die Stimmung". După o serie de bucăți, terminând, am avut mulțumirea sufletească de a vedea atât pe maestru cât și pe ai săi, adânc emoționați. Cu glasul vibrând de emoție, maestrul Xaver îmi spuse strângându-mi mâinile: „Sie sind schön jetzt trotz Ihrer grosser Jugend, eine grosse Künstlerin! Sie spielen unvergleichlich schön”.

Principesa Sophie de Wied mă invită să cânt la Lyceum Club, societate patronată de împărăteasa Augusta Victoria. Cu o oră înainte primesc din partea principesei un enorm buchet de roze și garoafe albe. În fața unei alese aristocrații am cântat și am avut o primire entuziastă. Tot acolo am cunoscut pe excelenta pianistă ungară Zolanda Merö și pe Egenieff (baronul Kleidorf) o rudă apropiată a principesei Sophie.

Viața intensă a uriașei metropole germane mă prinde în întregul ei; nu există concert la care să nu fiu și eu, căutând ca prin

audierea marilor artiștisă profit cât maimult. Însă pentru mine, incomparația rămâne ca pianist maestrul meu Reisenauer.

Aici am auzit des pe Ferucio Busoni atunci în apogeul arteisale, care auzindu-se vorbind despre mica mea persoană, mă invită la ceai. Din motive care nu mi le mai amintesc, n-am putut să urmez invitației, așa că n-am mai avut prilejul să abordez personal extrem de interesanta persoană care a fost Busoni.

Marele rege al vioarei Eugen Ysaya, Conrad Aseforge Bauer, Kubelik, A. Schnabel (pe atunci în evoluție încă) și alți mulți se perindară pe scenele diferitelor săli de concert.

Orchestra filarmonia e impresionantă sub bagheta magică a vrăjitorului Artur Nikisch, care în fiecare seară de concerte dirijează 10 concerte la Berlin.

Împrejurimile Berlinului erau demne de vizitat. Într-o zi, împreună cu prietena mea pornii să vizităm Castelul din Charlottburg, în al cărui mausoleu dormeau somnul de veci regele Wilhelm și încântătoarea regină Luiza, îmărații Wilhelm I și Frederic cu împărăteșele lor. Era ceva mistic în felul cum lumina cădea peste marmurele albe împărătești, când mov, când roz, când de un galben șters. Toate aceste efecte de lumină erau datorită vitrourilor mari colorate. Castelul propriu-zis nu prezenta prea mare interes de ordin artistic. Dar unele plafonuri din stuc și lemn împodobite cu picturi și unele piesedin puținul mobilier rămas.

Din nefericire n-am avut prilejul niciodată să vizitez celebrul Sans-Souci de la Potsdam, în schimb cutreeram frumoasele localități: Wannsee, Müggelsee cu imensele lor lacuri, pe urmă mult lăudatul Grünewald, care mie, fie zis în treacăt, nu mi-a făcut prea mare impresie, fiind probabil prea răsfățată cu minunatele priveliști ale pădurilor noastre seculare. Ce mă impresiona pe mine era pulsația intensă a uriașului oraș.

Aveam deja un anumit cerc de adoratori muzicali, deși colegialitatea încântătoare pe care o găseam la Leipzig, lipsea aici pe de-a-ntregul. Mă împrietenii întrucâtvacu tânărul celebru, pe atunci violonistul Florizel de Reuter. Mama sa, care purta încă mult pretențios nume de „Grace” (deși nu-l merita în niciun chip), era o ferventă admiratoare a mea. Pe bietul său copil însă îl exploată într-un fel neobișnuit. Cred că acest lucru a dăunat mult pentru viitor, tânărului și talentatului violonist.

Mai cunoscusem încă o foarte tânără și pe atunci foarte apreciată violonistă, Carlota Stubennauch. Frații Prill, celebrul flautist, violonistul și bine cunoscutul dirijor, de asemenea nu lipseau de la după-amiezile muzicale organizate de prințesa de Wied, în locuița sa.

Principesa locuia pe atunci cu soțul său – principele Wilhelm, un apartament luxos chiar peste drum de celebra Hochschule din Charlottenburg. Acolo ne strângeam cu toții sâmbăta la ora 5 și făceam muzică bună, Pianistul Emil Frey, un om de o frapantă frumusețe, Ossip Gavrilovitsch despre care am mai vorbit, un „gentleman accompli”, asemenea bunul și jovialul Issa Barmas, reputatul pedagog al vioarei, mai târziu maestrul fratelui meu Romulus, cu micul său elev Mitja Itis, un formidabil talent, care din nenorocire nu a ajuns la dezvoltare completă, cu toți și alți încă formau un cerc entuziast și interesant.

La o seartă din palatul Donnersmark, Pariser Platz, unde am fost chemată spre a cânta și eu pe lângă Veczey, violonist cunoscut, și Iulia Culp, celebra cântăreață, fac cunoștințe principelui de coroană al Germaniei, Wilhelm, care e foarte încântat de moartea mea. Supeul care urma, fu servit pe talgere de argint greu. Honorariul pentru debutul meu a fost cu adevărat princiar și de astă dată.

Câteva zile frumoase de vară le petrec în faimoasa „Spreewald”, unde toată ziua sunt în excursie pe apă împreună cu prietena mea și cu cunoscuți din Cottbus. Acolo aflându-se despre prezența mea, sunt solicitată a da un concert cu orchestra. La acest concert își dă concursul și prietena mea cântând cu glas cristalin o arie de Mozart și câteva lieduri. Foarte amuzant faptul că orchestra era militară, însă condusă de un desăvârșit muzician, Dl. Wilde. Succes mare și flori multe. După aceasta plec spre țară, unde cânt la Carmen Sylva cu ocazia primirii strălucitului oaspete al curții noastre, principele de coroană a Germaniei, care din nou pare foarte entuziasmat de felul meu de a cânta. [...]